

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію Гавриленко Тетяни Леонідівни «**Розвиток початкової освіти в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)**» подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Сучасне реформування освітньої галузі передбачає створення Нової української школи, покликаної формувати цілісну всебічно розвинену особистість із активною життєвою позицією, здатну змінювати навколишній світ, конкурувати на ринку праці, навчатися впродовж життя. Особлива роль у цьому процесі належить початковій освіті, що здійснює як безпосередній, так і опосередкований вплив на попередній і наступні рівні освіти, є ґрунтом для входження дитини у соціокультурний та освітній простір, зорієнтована на формування ключових і предметних компетентностей, необхідних для подальшого успішного навчання та самореалізації особистості.

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлюється необхідністю ґрунтовного вивчення, осмислення і творчого використання вітчизняного історико-педагогічного досвіду. У цьому контексті особливого значення набуває звернення до подій другої половини ХХ – початку ХХІ ст., які спричинили позитивні зміни в сучасній початковій освіті, стимулювали пошук і розвиток нових підходів до навчання молодших школярів.

Показником актуальності є те, здобувачем визначено два аспекти дослідження, зокрема: науково-теоретичний був спрямований на подолання поверхневості й фрагментарності історико-педагогічного знання про розвиток початкової освіти в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ ст. з метою формування цілісного розуміння окресленої проблеми; практичний передбачав критичний аналіз трансформацій у початковій освіті 1954–2001 рр. для їх осмислення у процесі сучасного реформування освітньої галузі за ідеями Нової української школи. З огляду на вищесказане дисертація

Т.Л. Гавриленко є вельми актуальною для розвитку сучасної початкової освіти.

Здобувачем обґрунтовано актуальність, теоретичну й практичну значущість проведеного дослідження через всебічне розкриття ступеня розробленості проблеми. Об'єкт, предмет, мета дослідження не викликають жодних заперечень. Чітко сформульовані завдання дослідження й кожне із завдань логічно випливає з попереднього, а всі означені завдання дисертації орієнтовані на результат.

Обґрунтовано концептуальні ідеї дослідження – провідною є комплексне висвітлення організаційних і педагогічних засад розвитку початкової освіти в Україні у 1954–2001 рр. відповідно до розробленої здобувачем логіко-структурної моделі, що містить такі взаємопов'язані та взаємозумовлені складники: чинники розвитку початкової освіти цільовий, організаційний, змістовий, процесуальний компоненти, тенденції розвитку початкової освіти. Запропонована модель лягла в основу вивчення окресленої наукової проблеми відповідно до створеної періодизації із урахуванням комплексу критеріїв (суспільно-політичних змін, державної освітньої політики, нормативно-правової бази, напрямів розвитку школи та педагогічної науки).

Методологічну основу дослідження становлять джерелознавчий, історіографічний, системний, синергетичний, культурологічний, парадигмальний, аксіологічний підходи і загальнонаукові гносеологічні принципи історизму, об'єктивності, поєднання історичного і логічного, системності. Теоретичною основою є філософські концепції розвитку освіти в умовах трансформаційних змін суспільства, концептуальні положення методології сучасної історії освіти українських, теоретичні підходи до системного й цілісного вивчення початкової освіти.

Слід акцентувати увагу на фундаментальній джерельній базі дослідження. Вражають системність і послідовність використання архівних документів не лише провідної архівної установи України – Центрального

державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), а й регіональних – Державного архіву Чернігівської області (м. Чернігів), Інституту педагогіки НАПН України (Відділ початкової освіти), Педагогічного музею України НАПН України (Педагогічний музей України). Введено в науковий обіг 175 маловідомих і 65 невідомих архівних матеріалів, серед них: стенограми нарад з питань початкової освіти в Міністерстві освіти УРСР, НДІ педагогіки УРСР; інформація про результати експериментальних досліджень українських учених у галузі початкової освіти, про діяльність відділу початкової школи; статистичні дані щодо чисельності молодших школярів, їх розподілу за типами шкіл і мовою навчання, вікового складу тощо.

Беззаперечною є й наукова новизна та теоретичне значення дисертації, що характеризує змістову сторону отриманих результатів і відображає нові теоретичні положення та практичні рекомендації, які раніше не були зафіксовані в теорії та історії педагогіки. Т.Л. Гавриленко вперше здійснено науковий аналіз та осмислення розвитку початкової освіти України 1954–2001 рр.; розроблено періодизацію розвитку початкової освіти в Україні у досліджуваний період; системно і в порівняльно-зіставному аспекті розкрито цілі, завдання, цінності, принципи початкової освіти, що визначали особливості її організації, змісту освіти, здійснення навчального-виховного процесу; висвітлено організаційні трансформації в початковій освіті; схарактеризовано еволюцію змісту початкової освіти; з'ясовано процесуальні аспекти діяльності початкової ланки загальної середньої освіти; визначено загальні тенденції розвитку початкової освіти в досліджуваних хронологічних межах.

Матеріали дисертації використано здобувачем в процесі розроблення нормативної навчальної дисципліни «Державна освітня політика в Україні» для здобувачів другого рівня вищої освіти, а також – підготовки хрестоматії «Антологія текстів з реформування освіти в Україні: програми, концепції, проекти (1991–2017)» (2019) та монографії «Розвиток початкової освіти в

Україні у другій половині ХХ – початку ХХІ століття: історико-педагогічний аспект» (2019).

Представлена робота вирізняється логічністю, цілісністю, послідовністю викладу матеріалу. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Слід відзначити струнку й продуману її структуру: кожен наступний розділ органічно пов'язаний із попереднім.

Привертає увагу перший розділ, у якому обґрунтовано концепцію дослідження, яка ґрунтується на розумінні початкової освіти як ланки загальної середньої освіти, в контексті якої відбувався її розвиток як відносно самостійного цілісного утворення, що зумовлювався педагогічними чинниками під впливом суспільно-політичних і соціально-економічних. Основою концепції є розроблені періодизація та логіко-структурна модель аналізу розвитку початкової освіти в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. На основі поняттєво-категорійного аналізу наукової літератури визначено ключові поняття дослідження – початкова освіта, початкова школа, організаційно-педагогічні засади розвитку початкової освіти, цілі, організація, зміст початкової освіти, навчально-виховний процес. Запропоновано авторське тлумачення поняття «початкова освіта» – це І рівень загальної середньої освіти, що ґрунтується, як правило, на дошкільній освіті та передбачає оволодіння дітьми молодшого шкільного віку базовими ЗУН загальнокультурного та загальнорозвивального характеру, необхідними для подальшого успішного навчання та самореалізації особистості.

Для систематизації історіографічних джерел застосовано проблемно-тематичний підхід, виокремлено дві групи праць: до першої групи належать дослідження, що відтворюють еволюцію загальної середньої освіти, у контексті якої відбувався розвиток початкової освіти; до другої віднесено історико-педагогічні розвідки, у яких розкриваються окремі питання початкової освіти другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Використання

названих підходів дало змогу вивчати різні за змістом історіографічні джерела у певній послідовності.

У другому, третьому, четвертому і п'ятому розділах відповідно до розробленої здобувачем логіко-структурної моделі проаналізовано розвиток початкової освіти упродовж виокремлених чотирьох періодів, серед них: I період (1954–1964) – початкова освіта в контексті шкільної реформи; II період (1964–1984) – структурно-змістові трансформації в початковій освіті; III період (1984–1991) – початкова освіта в руслі перебудовчих процесів освітньої галузі; IV період (1991–2001) – розвиток початкової освіти в умовах державної незалежності України.

Здійснений аналіз періодів розвитку початкової освіти дозволив здобувачеві виявити тенденції для кожного: I період (1954–1964) – втрата початковою освітою функційної самостійності зумовила перегляд її цілей, завдань і принципів, розвантаження, оновлення та стабілізацію змісту початкової освіти; II період (1964–1984) – часткові зміни у цілях, принципах та організації початкової освіти з огляду на структурну перебудову школи, реформування змісту освіти в умовах переходу до трирічної початкової школи, удосконалення методів і форм організації навчання, здійснення українськими психологами й педагогами експериментальних досліджень у галузі початкової освіти, що вплинули на її структуру, зміст освіти, організацію навчально-виховного процесу; III період (1984–1991) – оновлення теоретичних засад діяльності початкової освіти; розроблення змісту освіти в умовах двотипності початкової школи на нових методологічних і дидактичних принципах; започаткування варіативності навчально-виховного процесу; IV період (1991–2001) – розбудова національної початкової школи на нових законодавчо-нормативних і концептуальних засадах; трансформування організаційних засад початкової освіти; модернізація змісту початкової освіти; зміни в організації навчально-виховного процесу, формах і методах навчання, контролі та оцінюванні навчальних результатів молодших школярів.

Узагальнення результатів наукового дослідження дозволили здобувачеві визначити загальні тенденції розвитку початкової освіти в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., які структуровані за такими компонентами: цільовий, організаційний, змістовий, процесуальний.

Аналіз публікацій Т.Л.Гавриленко засвідчив їх кількісну і якісну відповідність вимогами до оприлюднення результатів докторського дослідження. Основні результати роботи відображено в 61 науковій праці, серед яких: 1 монографія, 1 розділ колективної монографії, 21 стаття в наукових фахових виданнях України (2 із них – у виданнях, що включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus), 8 статей у наукових виданнях інших держав (2 із них – у виданнях, що включено до міжнародних наукометричних баз Scopus, Web of Science та Index Copernicus), 28 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій (8 із них – матеріали конференцій інших держав). У перелічених друкованих працях достатньо повно представлено основні наукові положення дисертації, її висновки та рекомендації.

Структура, зміст, основні висновки, викладені в авторефераті, відповідають основним положенням дисертації і адекватно їх відображають. Рівень апробації результатів дослідження є також достатнім і підтверджується участю здобувачки у численних науково-практичних конференціях міжнародного і всеукраїнського рівня.

Аналіз тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій Т. Л. Гавриленко дають підстави для висновку про обґрунтованість наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу в цілому, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання:

1. У першому розділі дисертаційного дослідження в окремому параграфі доцільно було б обґрунтувати виокремлені періоди розвитку початкової освіти в обраних хронологічних межах, до того ж цей матеріал подано як анотації до другого, третього, четвертого і п'ятого розділів.

2. Назва параграфа 2.1 не зовсім відповідає логіці викладеного змісту, оскільки в ньому йдеться перш за все про організацію початкової освіти і у параграфі 2.3 теж організаційні основи? Їх слід було б перемістити у 2.1.

3. У параграфі 2.2 логічніше було б проаналізувати зміст наскрізно порівнюючи його у навчальних планах, підручниках, навчально-методичній літературі для учителя.

4. Параграф 3.4 про перебудову початкової освіти як об'єкт наукових досліджень українських педагогів і психологів мав би бути першим у третьому розділі і в ньому зробити акцент на єдності науки і практики, а у наступних підрозділах показано як впроваджувались результати досліджень науковців.

5. Аналізуючи кожний з періодів розвитку початкової освіти, здобувач звертає увагу на кількісні та якісні показники забезпечення її педагогічними кадрами, їхній соціальний захист, статус та авторитет у суспільстві, однак не зроблені узагальнення про рівень їхньої професійної підготовки і як це впливало на якість навчання молодших школярів.

6. У висновках до дисертаційного дослідження визначено загальні тенденції розвитку початкової освіти в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ ст. задля їх осмислення у процесі сучасного реформування початкової школи. Натомість мав би бути окремий параграф щодо використання прогресивних ідей розвитку початкової освіти в сучасних умовах розбудови нової початкової української школи.

Однак, зроблені зауваження є дискусійними і суттєво не впливають на позитивну оцінку рецензованої наукової праці.

Зазначене дає підстави для висновку, що дисертація «Розвиток початкової освіти в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)» є актуальним, цілком самостійним, завершеним дослідженням, що має вагоме теоретичне та практичне значення, яке за своїм змістом, рівнем новизни й практичним значенням отриманих результатів відповідає вимогам до

докторських дисертацій, а дисертантка Гавриленко Тетяна Леонідівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

Доктор педагогічних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи
Інституту педагогічної освіти і
освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України



[Handwritten signature]

Л.О. Хомич

Підпис: *Хомич Л.О.*
ПІДТВЕРДЖУЮ:
Завідувач відділу кадрів
Інститут педагогічної освіти і
освіти дорослих імені
Івана Зязюна НАПН України
Губачук С.В.